

Technické a výtvarné diela v krajine

D. Gažová: Technical and Art Works in Landscape. Život. Prostr., Vol. 37, No. 5, 254 – 257, 2003.

Actual shape of environment is a result of the thousands-years old process of landscape metamorphoses from natural to cultured shape and social dimension. Development of agriculture brought the uprising of first human societies as well as the first technical works serving to the purpose of natural resource exploitation. Expressive advances of building technologies came particularly since the 19th century. New varieties of technical works occurred in towns and in locations with industrial production, extraction of raw materials and transportation.

Landscape planning activities are closely connected with natural conditions, because each intervention more or less prejudices them. An assumption of planning of a technical work is to minimally destroy natural biological conditions and to introduce technical constructions to harmony with landscape in technical as well as aesthetic aspect. Contemporary and historical technical works form an individual atmosphere in landscape. They supply energy and intensity to the place, contribute to the landscape composition, symbolize the interconnection of two poles (environments) the natural with the artificial ones.

Tendency to give aesthetic effectiveness to the landscape as a part of human environment, aims to accent its values, mode of its exploitation or ecological stage of landscape, brings to the picture of contemporary landscape besides technical works a great number of isolated works of art. They used to be a symbol of historical events (monument and memorials), complements of landscape functions, or a component of ecological and restorative arrangements, e.g. the land art works, which represent a new tendency of creative expression in open landscape.

V relatívne krátkom čase svojho historického vývoja dokázal človek ovplyvniť a zmeniť prírodné prostredie, jeho schopnosť exploatovať bohatstvo prírody radikálne zmenila svet. Súčasný stav životného prostredia je výsledkom tisícročného procesu premeny krajiny do jej kultúrnej podoby, ktorej súčasťou je technické i výtvarné dielo.

Technické diela v krajine

Rozvoj poľnohospodárstva podnietil vznik prvých organizovaných ľudských spoločenstiev a súčasne i prvých technických diel (ciest, akvaduktov a viaduktov, mostov, vodovodných i kanalizačných systémov, vodných a veterných mlynov, zariadení na ťažbu surovín a pod.), ktoré človeku slúžili hlavne na exploatáciu prírodných zdrojov. Niektoré zachované príklady sú dokladom technickej vyspelosti našich predkov.

V počiatocnom štádiu tohto vývojového procesu človek necítil potrebu nazerať na svoje prostredie zvonku, jeho počiny v krajine boli rýdzo utilitárne. Až približne od polovice druhého tisícročia sa voľná krajina začína vo väčšej miere chápať ako artefakt, ako čosi formované prírodnými silami a človekom zároveň, ako objekt s vnútornou dynamikou, ako miesto hodné pozornosti umelcov. Obdobie baroka prinieslo nebývalý záujem o voľnú krajinu, prvýkrát v dejinách ako celok zabývanú a zúrodnenú, chápalo ju ako podstatu sveta, všetkého, čo existuje, bola synonymom božského poriadku.

S rozvojom industrializácie, s ktorým súvisel rozvoj technológií, nastali vo svete zmeny v sociálnej i priestorovej oblasti. Narastá vplyv sídel na široké okolie, rastie potreba i možnosti exploatácie krajiny. Koncentrácia sídelných funkcií prerastá obmedzené priestorové možnosti miest, preto sa niektoré funkcie (napr. výroba, rekreácia, ale aj bývanie a pod.), odsú-

vajú za hranice mesta, do zóny jeho vplyvu. S rozvojom urbanizačného procesu súvisí vzrastajúci tlak na krajinu a výrazné zásahy do prírodného prostredia.

Devätnáste storočie prinieslo významné zdokonalenie stavebných technológií (objavenie železobetónu, technológie liateho betónu, oceľové konštrukcie). Architektonickú tvorbu ako tvorbu materiálneho prostredia vždy ovplyvňovali technológie, resp. vždy využívala súdobé technológie. Technické diela tohto obdobia boli triumfom nových technológií a materiálov, odvážnych a originálnych prístupov s osobitou konštruktivistickou estetikou. V sídlach i v krajine sa začali objavovať nové druhy technických stavieb a zariadení súvisiace najmä s priemyselnou výrobou, ťažbou surovín a rozvojom dopravy (lodnej i železničnej – parné lokomotívy i lode, rozvody elektrickej energie, telefónne a telegrafné rozvody a pod.).

Na prelome 2. a 3. tisícročia charakterizuje vývoj vo vyspelých priemyselných štátoch búrlivý rozvoj vedy a techniky, komunikácií a informačných technológií, rozvoj miest a urbanizácia celých geografických oblastí. V súčasnosti pôsobí človek na krajinu ako celok, ťažisko jeho činnosti sa presúva do nadregionálnych a globálnych štruktúr (kozmicke výskumné centrá, satelitné systémy, kontinentálne a medzikontinentálne letiská a pod.). Človekom vytvorené systémy sa čoraz viac včleňujú do systémov prírodných, pričom miera a spôsob ich spolupôsobenia závisia od štrukturálnej úrovne, na ktorej sa proces odohráva.

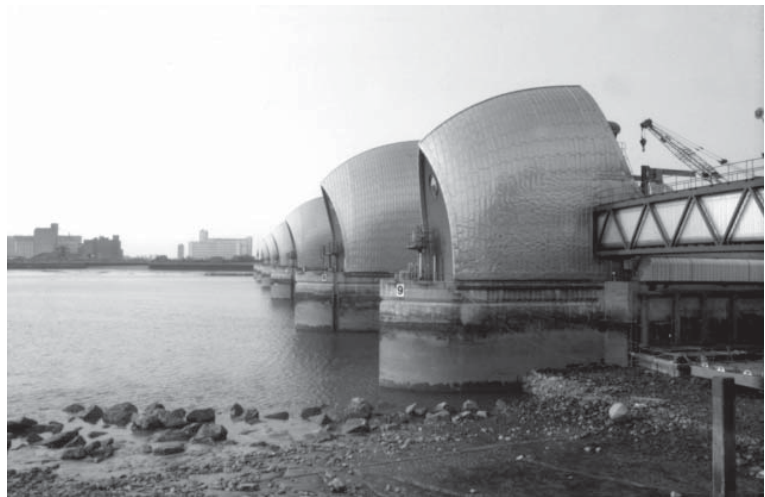
Plánovanie aktivít v krajine úzko súvisí s jej prírodnými podmienkami, pretože každý zásah ich viac či menej nepriaznivo ovplyvní. Zásadou pri rozhodovaní o umiestnení technického diela v krajine je, aby boli jeho negatívne vplyvy na životné prostredie obmedzené na minimálnu mieru a súčasne by malo byť v súlade s okolitou krajinou aj z estetického hľadiska.

S rozvojom vedy a techniky a rastúcou škálou činností človeka rastie nielen počet, ale aj typologická škála technických diel. K obrazu krajiny neodmysliteľne patrí hustá sieť komunikácií všetkého druhu, progresívne mostné konštrukcie, vodné, veterné i jadrové elektrárne, vodojemy, silá, televízne veže atď., ale jeho súčasťou sú aj technické diela minulosti (vodné a veterné mlyny, hrádze, priehrady, poľnohospodárske a ťa-

Technická pamiatka sa stala súčasťou krajinného obrazu – priehrada banskostavnickej vodnej nádrže Piargy. Foto: archív autorky

Otočný most na rieke Tyna v priemyselnej zóne Newcastleu patrí k technickým raritám. Foto: archív autorky

žobné vodohospodárske systémy, lesné železnice a iné), z ktorých mnohé majú pamiatkovú hodnotu.

V súčasnosti rastú požiadavky nielen na technickú dokonalosť týchto stavieb, ale aj nároky na ich architektonické stvárnenie, originalitu a nápaditosť, ako aj na umiestnenie v prostredí. Technické dielo sa stáva reprezentantom určitej technológie, priemyselného odvetvia, firmy či stavebníka i výzvou pre autora. Na jednej strane je zásahom do krajiny, na druhej strane sa stáva jej súčasťou. Ako hovorí Hruška už r. 1946: „Dokonalé technické dielo má však všetky predpoklady k tomu, aby ním narušenú krajinu harmonizovalo na vyš-

Land art – nový smer výtvarného prejavu vo voľnej krajine.
Foto: archív autorky

šom, technicky civilizovanejšom stupni... Mnohé technické diela vznikali často ako výsledok nadhodnotenia vlastnej funkcie a nadhodnocovania novej techniky a technológie, nie je tu ešte rovnováha medzi prírodou a technickým dielom – ľudským dielom. Tvorca technického diela nevidí často ako nadradený obraz harmonickej krajiny, ale len svoje dielo ako abstraktný prejav ducha. I tu platí, že predpokladom funkčnej a tvarovej dokonalosti je zaradenie našich prejavov do poznanej hierarchie prírodných zákonov. Z potrieb celku, krajinného priestoru a jeho životných podmienok je treba odvodíť všetky ďalšie úlohy, ktoré sa funkciou a formou podrobujú základným podmienkam svojho prostredia, či už je to pri riešení mostov, hrádz, pri vedeniach pre prenos energie, alebo pri stavbách priemyselných.

Preceňovanie technického diela pri jeho umiestnení v krajine, ktoré sa nechce podriaďiť daným podmienkam a bezohľadne si razí cestu, je jasnou dokumentáciou rozrušenia biologickej a tvarovej rovnováhy, ale tiež dokumentá-

ciou odohrávajúceho sa boja za novú rovnováhu, po skončení ktorého sa civilizačná zložka uplatní vo zvýšenej miere, ale už aj v súladnejšej forme (podriadenie sa podmienkam daným prírodou).“

Množstvo realizácií v rôznych častiach sveta je jasným dokladom možnosti harmonického spolupôsobenia umelého prvku – technickej stavby – s krajinným prostredím. Technické diela súčasnosti i minulosti vytvárajú v krajine svojou prítomnosťou osobitnú atmosféru. Dodávajú miestu energiu a napätie, podieľajú sa na kompozícii krajiny, symbolizujú prepojenie dvoch pólův, dvoch prostredí – prírodného s umelým.

Technické dielo sa môže začleniť do krajiny rôznymi formami:

- môže sa krajine podriaďiť,
- môže línie a tvary krajiny zdôrazniť,
- môže v krajine dominovať.

- Na podriadenie technického diela krajine využíva jeho tvorca väčšinou také prostriedky a danosti prostredia, ktoré umožňujú dielo maximálne prispôbiť prostrediu (zapustenie cesty do terénu, zvlnenie trasy komunikácie, niveleta sledujúca terén, ploché a plynulé modelované svahy telesa stavby, vhodné využitie vegetácie a pod.).

- Stavba zdôrazňujúca krajinu je začlenená tak, že svojím situovaním či trasovaním akceptuje prirodzené hranice a topografické predely v krajine a plynulé smerovanie prírodných trás a línií (komunikácie sledujúce terén, priehradné teleso v údolnej polohe a pod.).

- Dominancia technického diela v krajine znamená často zásadné prekročenie prírodných daností, najmä výškových limitov. Dielo sa dvíha nad úroveň okolitej krajiny (napr. televízna veža), líniová stavba (diaľnica či železnica) prechádza veľmi členitou krajinou, ktorej sa trasa nemôže prispôbiť ani podriaďiť. V nevýraznom plochom teréne technické dielo môže, naopak, krajinu zvýrazniť a dotvárať jej charakter (dominanty vodojemov a síl v poľnohospodárskej krajine, piliere mostných konštrukcií a pod.).

Každá nová aktivita určitým spôsobom ovplyvňuje krajinu i jej obraz. Proces posudzovania vplyvov stavby na životné prostredie predstavuje jedno z legislatívnych zabezpečení zníženia negatívnych vplyvov na minimum.

Výtvarné diela v krajine

Človek odvážne vstupoval do krajiny so svojimi výtvarnými prejavmi už v najstarších historických dobách, počínajúc megalitickými stavbami v Európe i inde vo svete, o ktorých sa predpokladá, že slúžili na kultové účely, cez kamenné sochy v Tichomorí, ktorých účel je neznámy, po egyptské sfingy, kolosy a obelisky ako symboly absolútnej moci.

„Odhlídnuc od civilizácií antického storočia, pre ktoré sa stvárnenie krajiny pomocou konkrétnych atribútov po prvý raz v histórii stáva prejavom predstáv o naplnení životných túžob (bukolícká krajina, teplé slnko, jarná pohoda...), je fenomén krajiny trvalou témou západnej kultúry od doby, keď sa ku svojmu koncu chýlila éra poľnohospodárskej civilizácie európskeho stredoveku a do popredia sa neodvratne tlačila epocha ‚nových obzorov‘, racionálneho myslenia, industrializácie, diaľkových obchodov a vyspelých trhových vzťahov“ (Gojda, 2000).

K výtvarným dielam v súčasnej krajine možno zaradiť aj množstvo často veľmi výrazne esteticky pôsobiacich technických diel (napríklad protihlukové steny, mosty, viadukty, vyhliadkové stavby, televízne veže, vybavenosť diaľnic a pod.), ale obraz krajiny dotvára aj veľa autonómnych výtvarných diel. Niektoré sú symbolom historických udalostí (pomníky a pamätníky), iné doplnením urbanistických funkcií v krajine (odpočívadlá pri komunikáciách, výtvarné diela na diaľniciach či vo voľnej krajine) alebo súčasťou ekologických či rekultivačných opatrení, napr. diela tzv. land artu – autentického výtvarného prejavu vo voľnej krajine.

V 60. rokoch 20. storočia sa určitá skupina tvorcov odvrátila od klasického chápania výtvarného umenia a zamerala sa na environmentálne námety, ohniskom ich záujmu sa stali zdevastované územia ako symbol prostredia zničeného spoločnosťou. Ich umelecký prejav je odnožou tzv. land artu – provokujúceho umeleckého smeru, ktorý sa kriticky stavia k spoločnosti a jej zbabovaniu sa zodpovednosti za stav krajiny.

Krédom land artistov – umelcov krajiny, zeme – je želanie, aby ich umelecké diela žili, aby ich narušali prírodné procesy a aby napokon zanikli ich prirodzeným pôsobením. Ide im hlavne o proces samovoľnej premeny umeleckého diela v čase. I keď sa zdalo, že v umení toho obdobia bolo takmer nemožné ohromiť niečím novým, myšlienka land artu bola výnimočná. Maliarov a sochárov vytiahla z ateliérov samota púští, začali ich priťahovať bloky ľadu v ľadovcoch, pôda, kamene. Cieľom ich umeleckého prejavu, často doplneného sprievodnou akciou, je čo najviac sa priblížiť prírode a dočasne do nej zasiahnuť s využitím materiálov, ktoré sa nedajú kúpiť, nemožno ich vystavovať, ani predávať.

Umelecké diela land artu vznikli z vybagrovaných jám v údoliach, stali sa nimi priame línie vyhrabané v piesku púští či oceľové tyče osadené v pustatinách vzdialených od civilizácie. Príroda sa o nejaký čas postarala o to, aby sa jej vzhľad vrátil do pôvodného stavu.

Anjel severu – výtvarné dielo výrazne pôsobiace v krajine víta návštevníkov pri vstupe do mesta Newcastle. Foto: archív autorky

* * *

Environmentálne zmýšľajúci človek si uvedomuje skutočnosť, že ľudstvo je súčasťou prírody, biotickej zložky Zeme. Práve prostredníctvom techniky spôsobil obrovskú premenu prírodného sveta, ktorá postupne zastrela dovtedy harmonické vzťahy medzi ním, jeho dielom a prírodou. Človek sa vymanil zo svojich obmedzení, za spôsobené zmeny však väčšinou nepreberá zodpovednosť. Treba si znova uvedomiť, že krajina je unikátna, avšak pomínutelná. Ak si človek uvedomí dôležitosť prírody aj pre svoju ďalšiu existenciu, môže k nej napokon nájsť nový vzťah.

Literatúra

- Bencová, J.: Natura baroka. Život. Prostr., 34, 2000, 4, s. 190 – 194.
 Gojda, M.: Archeologie krajiny, vývoj archetypu kulturní krajiny. Academia Praha, 2000.
 Hruška, E.: Krajina a její soudobá urbanizace. B. Pyševce Praha, 1946.
 Interessante, M.: Díla zasazená do krajiny. 100+1 ZZ, 2000, 16, s. 48 – 49.
 Weilacher, U.: The Mad Dance of Entropy and Evolution. Between Landscape Architecture and Land Art, 1999, s. 173 – 188.

Doc. Ing. arch. Daniela Gažová, PhD., Katedra krajiny a parkovej architektúry Fakulty architektúry STU, Nám. slobody 19, 814 05 Bratislava, gazova@fa.stuba.sk